

פרק 8

ישראל כפדרציה: המעבר למחוזות אוטונומיים*

המדינה המודרנית מאפשרת לממשל המרכזי שלה לצבור עוצמה באופן שלא היה ידוע בעבר. אין מדינה, ולו הדמוקרטית ביותר, ששומרת על הסדר הציבורי ועל הביטחון (הפנימי והחיצוני) ללא הפעלת כוח פיזי או סימבולי.

מי שמופקדת מטעם המדינה על אחזקת המשאבים החומריים והתרבותיים ועל הקצאתם לחברה היא קבוצה מצומצמת של אנשים. במשטרים דמוקרטיים הקבוצה הזאת זוכה לגיטימציה מהרוב על שליטתה לאחר הליך תקין וחופשי של בחירות. אבל אף על פי שהעם הוא הריבון, והוא הבוחר את נציגי השלטון, לעולם אין בידיו יכולת מספקת לביקורת מלאה על סדר היום ועל מימוש הטוב הכללי.

השאלה המרכזית שעולה בהקשר הזה היא מי באמת שולט. כלומר בידי מי נמצא הכוח. המחלוקת בין אנשי מדע המדינה וסוציולוגים פוליטיים סביב ריכוז או ביזור הכוח בחברה אינה סותרת את הטענה כי בכל ארגון חברתי יש משום יחסי כוח שמתגלמים בשליטה ובכפיפות; לאמור, בעל הכוח ניצב תמיד אל מול גורם הכפוף לכוח. לשון אחר, הכוח הוא תוצר של יחסי חליפין שאין בהם הדדיות או סימטריה.¹

גם בהינתן היעדר שוויון בחלוקת הכוח ובסמכויות השליטה ותת-ייצוג של קבוצות ברשות המבצעת, הדעת נותנת כי שלטון מבוזר מקדם משטר דמוקרטי יותר משלטון ריכוזי. אחת הדרכים לביזור הכוח היא הנהגת משטר דמוקרטי-פדרטיבי, המחלק את סמכויות השלטון בין הממשל המרכזי לבין הרשויות האזוריות או המקומיות ומקדם ייצוג שוויוני יותר המשקף את הרכב התושבים במחוזות או בערים השונות. בכוחם של גופים בעלי שלטון מקומי ואוטונומי - בהם מדינות בארצות הברית, קנטונים בשווייץ, פרובינציות בקנדה ורשויות מקומיות עצמאיות

* פרק זה נכתב במשותף עם רם פרומן.

¹ Blau, P. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. New York: John Wiley.

כמו ברלין - להגן על מיעוטים מפני עריצות הרוב וקבוצות בעלות השפעה על הממשל המרכזי ולקדם מדיניות לטובת התושבים המקומיים בהתאם לצרכים ולערכים שלהם.

בזכות הפדרציה

אף על פי ששלטון פדרטיבי קיים בחברות רבות מאז העת העתיקה (דוגמת הברית האטית-דלית ביוון הקדומה), הניסוח השיטתי הראשון שלו הופיע ב"פדרליסט", סדרת מאמרים שפורסמו בשלהי המאה ה-18 וכונסו לאחר מכן בספר. מאמרי "הפדרליסט" נועדו להכשיר את דעת הקהל האמריקאית לקבלת חוקה פדרלית, ומרבים מהם עולה החשש מפני מציאות של עריצות הרוב, שבה קבוצת הרוב בחברה שולטת באורח שרירותי בקבוצות המיעוט ופוגעת בזכויות שלהן.²

כותבי מאמרי "הפדרליסט" - אלכסנדר המילטון, ג'יימס מדיסון וג'ון ג'יי - הצדיקו את קיומה של החוקה ואת הממשל הפדרלי במניעת תופעת עריצות הרוב. הם סברו כי המקור לדמוקרטיה הוא ריבוי קבוצות אינטרס המתחרות אלה באלה ולא שליטה של קבוצה דומיננטית אחת על קבוצות אחרות. מצד אחד, האבות המייסדים האמריקאים ביקשו לעודד את עלייתן של קבוצות אינטרס רבות במדינות השונות, ומצד שני הם שאפו לאחד את כל המדינות תחת מסגרת-על מדינתית-פדרלית אחת. מסגרת כזאת, הם סברו, תבטיח ריבוי של קבוצות אינטרס ומעורבות שלטונית וניהולית נמוכה של המדינה הפדרלית בכל אחת מהמדינות. ניתן, למעשה, לראות כי ארצות הברית מאופיינת בשתי רמות שלטון: רמה מקומית (מדינתית), הנהנית ממידה מסוימת של ממשל עצמי ובה נוצרות קבוצות אינטרס שונות, ורמה פדרלית, המאחדת את המדינות הריבוניות למחצה תחת ממשל מרכזי.

בארצות הברית מעוגנת חלוקת הסמכויות בין השלטון המקומי לשלטון המרכזי הפדרלי בחוקה המקנה למדינות סמכויות מלאות בנושאי חינוך, תרבות, בריאות ותשתיות, וסמכויות חלקיות בתחומי המשפט והמיסוי; מה שמסביר את ההבדלים, למשל, בין קליפורניה הליברלית ליוטה

² הספר ראה אור בעברית בהוצאת שלם.

השמרנית. לפי התיקון העשירי לחוקה, סמכות שלטונית שלא ניתנה לממשל המרכזי תהיה שמורה למדינות ולאזרחים. הגבלת כוחו של הנשיא קשורה באופן הדוק לרעיון הפדרלי המדגיש את הצורך באיזון בין עוצמת הממשל המרכזי לבין כוח השלטון הניתן למדינות עצמן. מכאן שלעיקרון הפרדת הרשויות בארצות הברית יש פן נוסף - הגנה על הריבונות (החלקית) של היחידות הפדרליות.³

חוקר מדע המדינה ארננד ליפהרט סבור שהשיטה הפדרלית היא שיטת השלטון האידיאלית לחברות שסועות על רקע תרבותי. לתפיסתו, חשוב לתת ייצוג ראוי לאזורים מאוכלסים פחות, אך אין להסכים עם מציאות שבה אזורים כאלה נהנים מהשפעה רבה מדי (בדומה למצב בארצות הברית, שם מדינה כמו ויומינג זוכה לייצוג שווה בסנאט כמו זה של קליפורניה, שמספר תושביה גדול כמעט פי 70).⁴ לכן מוטב לחלק את המדינה הפדרטיבית ליחידות קטנות יחסית, ודומות זו לזו בגודל אוכלוסייתן, מה שמבטיח ייצוג פרופורציוני וגם הומוגניות תרבותית או דתית של היחידות (וכתוצאה מכך הפחתת המתח הפנימי בהן).

המודל הפדרלי קיים בכמה מהמדינות המתקדמות בעולם. גרמניה, למשל, היא פדרציה המורכבת מ-16 מדינות פדרליות שכל אחת מהן נהנית מריבונות חלקית. לכל אחת מהמדינות הללו יש עיר בירה, ממשלה ומוסדות משלה (לברלין ולהמבורג, שהן שתיים מהמדינות, אין ערי בירה, שכן הן עצמן ערי-מדינה). חלוקת הסמכויות בין הממשל הפדרלי לבין הממשלות ב-16 המדינות – הממשל הפדרלי כולל רשות מבצעת (ממשלת גרמניה שבראשה עומד קנצלר), הרשות המחוקקת מורכבת מהבונדסטאג (בית הנבחרים הפדרלי) ומהבונדסראט (המועצה הפדרלית שבה מיוצגות 16 המדינות), ורשות שופטת הכוללת את בית המשפט החוקתי הפדרלי - משפיעה על אופי הפרדת הרשויות. רוב המדינות בגרמניה כפופות לממשלה באמצעות "שר-נשיא" (המזכיר את תפקיד המושל בארצות הברית) ופועל בהן גוף מחוקק

³ פוקס, ע', קרמיצר, מ' (2019). **ביזור סמכויות ולא הפרדת רשויות: על מניעת כוח מוחלט מרשויות השלטון**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

⁴ Lijphart, A. (2004). "Constitutional Design for Divided Societies", **Journal of Democracy**, Vol. 15. No. 2, pp. 96-109.

מדינתי הנקרא לנדטאג. חלק חשוב בחלוקת הסמכויות וביצירת איזונים ובלמים קשור למערכת היחסים שבין הממשל הפדרלי והמדינות.⁵

עוד פדרציה פרלמנטרית היא שווייץ, שגודל האוכלוסייה שלה דומה לזה של ישראל והיא נחלקת ל-26 קנטונים. הקנטונים בשווייץ מעניקים לתושביהם אוטונומיה נרחבת בתחומי הבריאות, החינוך והמעמד האישי (כולל חקיקה בנושא נישואים אזרחיים). גם קנדה היא מדינה פדרלית, המורכבת מ-10 פרובינציות. בכל פרובינציה מכהנת ממשלה המחזיקה בסמכויות רבות, בעיקר בתחומי החינוך והבריאות.

להבדיל מישראל, ברוב המכריע של מדינות ה-OECD, פדרליות ואוניטריות כאחת, הסדרי השלטון כוללים קיום רמת שלטון אזורית. ביזור הסמכויות הוא נורמה שלטונית מקובלת בקרב מדינות אלה, שכמה מהן מזכירות את ישראל מבחינת גודל האוכלוסייה. המגמה ברוב מדינות העולם המערבי בעשרות השנים האחרונות היא להעביר עוד סמכויות שלטון הן לשלטון המקומי והן לרובד ביניים של השלטון האזורי.⁶

לאומיות אזרחית "רכה" במסגרת פדרציה מאפשרת לכל שבט ולכל קהילה או קבוצה לעצב את אורח החיים של חבריהם בהתאם לסולם הערכים שלהם. וכך, מנגנון שלטון פדרלי מאפשר לשמר את המסגרת הלאומית, על היתרונות שהיא מבטיחה, בלי לוותר על ההגדרה העצמית, התרבותית, של כל קבוצה.

ההצלחה המוכחת של המשטרים הפדרטיביים הקיימים היא עוד ראיה לכך שהגיע הזמן לשנות את המשטר בישראל ולהנהיג בה משטר פדרטיבי. בתמצית, תחת משטר פדרטיבי תינתן אוטונומיה חינוכית, תרבותית, ובמידה מסוימת גם כלכלית ושיפוטית, לכל מחוז או עיר מטרופולינית בישראל לא על רקע אתני, אלא על בסיס הסכמה אידיאולוגית משותפת - חילונית, דמוקרטית וליברלית מזה ודתית, יהודית (או אסלאמית) ושמרנית מזה. מכיוון שהשבטיות בישראל חזקה מהלאומיות שלה, אין ליבה ערכית המשותפת לחלקים נרחבים בחברה הישראלית, ומכאן שהדרך היחידה לשמור על מסגרת ישראלית אחת, גם אם

⁵ פוקס וקרמניצר, **ביזור סמכויות ולא הפרדת רשויות**.

⁶ מגמה זאת מוזכרת בדו"ח של משרד הפנים הישראלי מנובמבר 2020 שכותרתו: "הרפורמה לקידום אזרחות וביזור סמכויות מהשלטון המרכזי לשלטון המקומי".

רופפת, היא העצמת המחוזות או ערי-המדינה על חשבון השלטון המרכזי. בשורות הבאות נסביר בהרחבה מדוע יש להחיל על ישראל מבנה שלטוני פדרטיבי.

בזכות הפדרציה בישראל

מדינת ישראל שסועה ומתפוררת מבפנים, והיא תמשיך להתנהל כך גם אם נמשיך לחלום על מדינה ממלכתית מאוחדת, וננסה לכפות על המציאות כל מיני הסדרים המותאמים לאידיאל הממלכתי הזה.

השסעים הפנימיים הם עובדה מוגמרת. הפערים בין הקבוצות גדולים מדי. הניסיון לחיות יחד כישות ממלכתית אחת רק גורם להחרפת האיבה בין הקבוצות השונות ולהגברת המאבקים ביניהן. האמונה ביכולת לאחד את השבטים אולי נעימה מוסרית, אבל מחסלת את הסיכוי להבריא את החברה הישראלית. הפתרון חייב להיות חיזוק האוטונומיה של הקהילות השונות במסגרת פדרטיבית, ולא ניסיון מלאכותי להתעלם מקיומם של ההבדלים. האוטונומיה הזאת צריכה להיות לכל הפחות חינוכית ותרבותית, והיא חייבת להבטיח שכספי המיסים שמשלמת כל אחת מהקבוצות בחברה הישראלית ינוצלו ברובם לצורכי הקבוצה, לצד רשימה מצומצמת של צרכים כלליים.

הממלכתיות היא אולי המורשת העיקרית שהנחיל לנו דוד בן גוריון. הוא ראה בה את המפתח לבניית אומה יציבה ופורחת. אבל עוד מראשיתה הממלכתיות הזאת היתה חלקית. מאז ראשית הדרך נאלצה המדינה להיכנע לדרישות ההתבדלות האנטי-ממלכתיות החרדיות, ובחרה מטעמים אידיאולוגיים להשאיר את הציבור הערבי מחוץ לתמונה. גם לגבי הדתיים-הלאומיים הסכימה המדינה לבנות מערך היברידי, שאפשר לדתיים להיות חלק מהחזון הממלכתי, גם אם באופן מצומצם, ובה בעת לקיים אוטונומיה חינוכית ותרבותית מלאה. כור ההיתוך שנועד להכשיר את העולים החדשים לתפיסה הממלכתית התעלם מרצונם של עולים רבים מארצות ערב לשמר מסורתיות שהיתה שונה מהתפיסה החילונית יותר שאפיינה את הממלכתיות הבן גוריונית.

כל זמן שהזרם החילוני הוותיק היה הרוב, או הצליח להחזיק בהגמוניה גם כשנחלש, הוא היה יכול להמשיך להשלות את עצמו שהממלכתיות עדיין מתפקדת. ואולם מאז מהפך 77' - וביתר שאת בעשורים שלאחר מכן, עם קץ עידן העבריות (כלשונו של רמי לבני)⁷ וחיזוק ברית הימין המסורתי והדתי-לאומי עם החרדים תחת שלטון נתניהו - אין לאמונה הזאת שחר. אנחנו מגלים שקהילות שונות במדינה אינן מסכימות על ערכים בסיסיים בכל הקשור לצורת הממשל, מערכת המשפט ומקום הדת במדינה; והחיים יחד, למרות אי-הסכמות כה יסודיות, יוצרים עוינות הולכת וגוברת בין חלקי החברה הישראלית.

מי שהעלה לתודעה הציבורית את מימד הפיצול החברתי היה הנשיא ראובן ריבלין ב"נאום השבטים" המפורסם שלו ביוני 2015. ריבלין טען שעלינו להכיר בכך שאיננו בנויים מקשה אחת, אלא מארבעה שבטים - חילוני, דתי-לאומי, חרדי וערבי - שאף אחד מהם אינו מסוגל לשלוט לבדו ביתר השבטים, ולכן עלינו ללמוד לחיות יחדיו. פעילות שהחלה בעקבות הנאום של ריבלין, ולאור חזונו, עסקה בעיקר בהקמת קבוצות מעורבות וחשיפת גופים שונים לגיוון הקיים בחברה הישראלית, אלא שדומה שהתרופה שניסתה הפעילות הזאת לתת לא התאימה למחלה. שבט הוא קבוצה מגובשת וסגורה, המתבססת על מוצא אתני משותף, על מסורת חזקה המבדילה בין מי שבתוך השבט לבין מי שמחוץ לו, ומקשה על דרכי הכניסה לשבט והיציאה ממנו. האומנם הדרך הזאת שמציע ריבלין להתמודדות עם השבטיות של החברה הישראלית היא רצויה או אפילו אפשרית?

זאת ועוד: חזון השבטים של ריבלין עדיין רחוק מלהכיר במציאות כפי שהיא, מאחר שהוא מתייחס באופן שווה לכל ארבעת השבטים ומתעלם מהשוני הרב ביניהם. כיצד ניתן להשוות בין החרדים, שיצרו לעצמם אוטונומיה תרבותית מוחלטת מבחירה, לערבים שהמדינה כופה עליהם בידול מיתר המגזרים, ולדתיים-הלאומיים שנהנים מכל העולמות: מחד גיסא, התהדרות בממלכתיות שמטרתה השפעה על השיח הישראלי ושינוי צביון המדינה כולה, ומאידך גיסא, הבטחת קיום אוטונומי מבודד לקהילה עצמה.

⁷ לבני, ר' (2019). קץ עידן העבריות: למה ישראל אינה במשבר, אלא בעיצומה של מהפכה. ירושלים: כרמל.

ומה לגבי המגזר הרביעי? האם מדובר בציבור ה"כללי"? הרי השם עצמו סותר את כל הטענה בדבר קיום מגזרים (שהרי מה משמעותו של מגזר כללי?). האם מדובר בציבור החילוני? ואם כן, היכן מוצאים את עצמם המסורתיים, הקבוצה השנייה בגודלה באוכלוסייה הישראלית היהודית? האם מדובר במגזר אחד חילוני/מסורתי, או שיש מגזר מסורתי נפרד מהחילוני, או שאולי דין המסורתיים להתפצל בין יתר השבטים בלי זכות הגדרה עצמית (מאחר שהמסורתיים חצויים באורח חייהם: חלקם דבקים בדרך החילונית ואילו האחרים מאמצים זהות דתית יותר). בניגוד לחרדים ולדתיים-לאומיים, רבים במגזר החילוני ובמגזר המסורתי כלל אינם מודעים להיותם מגזרים (מופרדים או מאוחדים), ואפילו מתקשים לקבל את העובדה שהמדינה מפוצלת למגזרים שונים.

העובדה שריבלין וממשיכי דרכו מתעלמים מהשוני הגמור באופי המגזרים חושפת את כישלון הפרויקט שלהם. לא ניתן לדלג לעיסוק בשאלת החיים המשותפים הבין-מגזרית לפני שפותרים את בעיית אי-השוויון הזאת. כיצד אמורים חילוני וחרדי ללמוד לחיות יחדיו כשהחרדי חי באוטונומיה מגזרית מובהקת בעוד החילוני לא מודע כלל להיותו חלק ממגזר. התוצאה היחידה של הדילוג הזה היא שעתוק של המצב הקיים שבו שני הצדדים רואים בחילוני חלק מהציבור ה"כללי" ההגמוני שמסתכל מלמעלה על האוטונומיה החרדית. אנחנו נטען שהחילוני ניזוק מכך יותר מאשר החרדי. כציבור שנתפס ככללי והגמוני, הוא מפסיד מכל העולמות במדינה המגזרית שבה הוא חי: מצפים ממנו להסכין עם כל הצרכים והרצונות של המגזרים האחרים בזמן שלו עצמו אין לגיטימציה לקדם צרכים מגזריים משל עצמו, וכאשר מגזרים אחרים עוסקים בפועל בשינוי הצביון של החילוני, היעדר התפיסה המגזרית שלו מונע ממנו את היכולת להילחם על הצביון שלו. יתרה מזאת, במצב הפוליטי הנוכחי, שבו כבר שנים רבות ההגמוניה ניטלה מהציבור החילוני לטובת קואליציה של הציבור המסורתי, הדתי והחרדי, היעדר המגזריות של הציבור החילוני הפך אותו לאסקופה נדרסת.

היעדר התפיסה המגזרית מונע מהציבור החילוני להקים מפלגות שיגנו עליו. במציאות המגזרית של המדינה, הימנעות כזאת גורמת לכך שהציבור החילוני, למרות גודלו המספרי וכוחו הכלכלי, נטול כל עוצמה והשפעה פוליטית. הציבור החילוני, שרובו מצביע למפלגות

המרכז והשמאל, מנסה שוב ושוב לכבוש את השלטון, אבל ניגף פעם אחר פעם. כדי לכבוש את השלטון, הוא מנסה לרומם מנהיגים חסרי אידיאולוגיה מובהקת הקורצים לקבוצות אחרות, אלא שבמדינה מגזרית זוהי אסטרטגיה מועדת לכישלון. המגזרים האחרים מרוצים מהייצוג הנוכחי שלהם ולכן לא ממהרים להצטרף לחגיגה, ואילו הניסיון לחבור אל הקבוצות האלה מוביל את המפלגות שהיו אמורות לייצג את החילונים לטשטש מסרים, להתחמק ממאבקים סקטוריאליים ואף לשבץ בתוכן בני קבוצות אחרות שלא מהססים לנצל את מעמדם כדי לערוק לצד השני או להיאבק בצורכי המגזר החילוני.

הרתיעה ממגזריות נובעת גם מהשורשים הסוציאליסטיים של השמאל הישראלי, שמעודדים אותו לדאוג גם לקבוצות אחרות ולא להסתפק בהגנה על גבולות גזרתו, בעיקר עקב העובדה שהמגזר החילוני הליברלי הוא גם המבוסס יותר כלכלית. כך נוצר מצב שבו המפלגות הסקטוריאליות הדתיות, החרדיות ואפילו המסורתיות מקדמות את הערכים של הקבוצות שאותן הן מייצגות (ובמקרה הדתי והחרדי גם דואגות להשיג מהמדינה תקציבים למימון צרכי המגזר), ואילו המפלגות שהציבור החילוני-ליברלי מצביע להן לא רק שאינן דואגות לצרכיו (לפעמים בהפגנתיות), אלא אף מעודדות תמיכה במגזרים האחרים. חשוב לציין שאין כאן משום הבעת ביקורת על ערכי הממלכתיות והסוציאליזם, שהם יפים וראויים כשהם לעצמם, אלא השגות על הדרך שבה הערכים הללו מונעים מחברי הקבוצה החילונית-ליברלית להתמודד באופן נכון עם המציאות שהם חיים בה.

החזון של ריבלין מתעלם מכל העניינים הללו, שהופכים את חלום החיים המשותפים שלו לפנטזיה שאינה ניתנת למימוש. חוץ מזה, ריבלין מתעלם מהעובדה הפשוטה שהפערים בין הצדדים מבוססים ברובם על הוראות דתיות קשיחות. כאשר הצד הדתי או החרדי מנמק את צרכיו באמונה דתית חסרת פשרות, ברור ש"חיים משותפים" הם שם קוד לכניעה חד-צדדית חילונית לדרישות הדת, שהרי לא ניתן להביא את אלוהים עצמו למשא ומתן על החיים המשותפים הללו. על החילונים להפנים שאין כל טעם בניסיון למצוא פשרות כל עוד הדתי והחרדי שמים בראש סדר העדיפויות שלהם את צורכי הדת ואת קיום הפולחן הדתי, ומוכנים לנהל משא ומתן על חיים משותפים רק בכפוף לדת.

ויש עוד דבר שהחילונים בישראל חייבים להבין – ומוטב שיעשו זאת מוקדם ככל הניתן: עליהם להכיר בהיותם רק עוד קבוצה במדינה מגזרית, ולהבין שתפיסת הממלכתיות שהם כה אוהבים לטפח מונעת מהם לפתח כוח פוליטי ומאיימת על קיום אורח חייהם. הם חייבים להפנים את העובדה שקבוצות אחרות, בעלות כוח פוליטי רב משלהם, מעוניינות במדינה דתית ומוכנות לקיים איתם חיים משותפים רק אם אלה ינוהלו בהתאם להלכות הדת. ככל שכוחן הפוליטי של הקבוצות הדתיות עולה, כך גובר התיאבון שלהן והרצון שלהן לחזק את היסודות הדתיים במדינה, וככל שהמאזן הדמוגרפי ייטה יותר לטובת הקבוצות הדתית/חרדית, כך יתחזק כוחן הפוליטי ויתגברו מאמציהן להדית את המדינה. למעשה, הדתיים-הלאומיים כבר פועלים באופן אקטיבי לשינוי צביונו של הציבור החילוני. השעון הדמוגרפי מתקתק. החילונים חייבים להבין מהן המסקנות הנגזרות מסיפור השבטים של ראובן ריבלין; ועליהם להבין שהמסקנה הראשונה בה היא פיתוח עצמי של תודעה וזהות חילוניות.

קץ עידן הממלכתיות: האוטונומיה כביטוי לשונות

מגפת הקורונה חשפה בפני הציבור החילוני ביתר שאת את עובדת קיומה של אוטונומיה חינוכית-תרבותית חרדית בישראל (אוטונומיה שלא ניתן לכנות אותה "מלאה" רק משום שמימונה בא לה במידה רבה מעטיני השלטון המרכזי). המוני החרדים שבחרו למלא את הוראות הרבנים שלהם ולהמרות את צווי השלטון, הראו עד כמה סדרי העדיפויות שלהם שונים (למשל, העובדה שהם היו מוכנים לסכן את בריאות הציבור כדי לבצע פעולות כמו תפילה בבית כנסת, לימוד תורה, ישיבה בסוכה או רכישת ארבעת המינים), ועד כמה מבנה הסמכות שלהם שונה: חוק המדינה תקף עבורם כל עוד הוא אינו סותר את ההלכה הדתית, וצווי השלטון חשובים הרבה פחות מפסיקות הרבנים.

הציבור החילוני מוכן תפיסתית לאפשר עמדות שונות מאלה שלו, אבל התקומם על שהחיים המשותפים אילצו אותו לסכן את בריאותו בשל שיקולים שהוא אינו מקבל עניינית (חשיבות התפילה וכו') ופרוצדורלית (פסיקת הרבנים בהתאם להלכה הדתית). ברקע קיים גם התסכול

שהחילונים מרגישים משום שהמיסים שהם משלמים הם שמממנים את האוטונומיה החינוכית-תרבותית הזאת בלי שתהיה להם יכולת לשלוט בדפוס הפעולה שם, ומשום שהבחירות האנטי-כלכליות שהציבור החרדי עושה פוגעות כלכלית בציבור החילוני, פגיעה שרק תתעצם בעתיד, ככל שהציבור החרדי יהיה גדול יותר מבחינה מספרית.

מאחר שרוב החילונים עדיין שבויים בתפיסת עולם ממלכתית לא מציאותית, שבה הם עדיין ההגמון, הפתרון שרובם מאמינים בו הוא השתלטות של המדינה (בכוח או בנועם) על האוטונומיה החרדית. הם דורשים אכיפה משטרתית הדוקה יותר, כפיית לימודי ליבה, גיוס של החרדים לצבא, הטלת סנקציות כלכליות שיקשו על הגברים החרדים ללמוד במקום לעבוד, ומתן תמריצים כלכליים שיעודדו אותם לעבוד. הפעלת האמצעים האלה אכן יכולה לפתור את הבעיה הכלכלית, שהולכת וגוברת במציאות הפוליטית הקיימת, אלא שכל זמן שהמבנה המשטרי הנוכחי קיים, הגישה הזאת מסוכנת.

ראשית, הציבור החילוני בישראל נוטה לשכוח שהוא נטול כוח פוליטי אמיתי, וכי דווקא החרדים, בעלי הכוח וההשפעה הפוליטיים, יכולים לטרפד בקלות רבה את האמצעים האלה, שביצועם דורש מעמד הגמוני.

שנית, בבסיס התפיסה הזאת מסתתרת ההנחה כי ניתן, בכפייה או בהסכמה, להפוך את עורם של החרדים. אבל האם זה סביר שאם רק נכפה עליהם ללמוד לימודי ליבה, נטיל עליהם סנקציות או ניתן להם תמריצים לעבוד, יבחרו מיליון חרדים לזנוח את אורח חייהם, את תפיסת עולמם, את החינוך שקיבלו ואת המבנה ההיררכי של הקהילות שלהם, ולאמץ תפיסת עולם אחרת? אין ספק שחלק מהם יעשו זאת - אותו חלק שרק מחפש את דרך המילוט מהחרדיות ומספק את זרם היוצאים בשאלה - אבל האם הרוב הגדול יעשה את זה? האם יש איזה תקדים לכך שקבוצה כה גדולה, מגובשת וחזקה, שמבוססת על אמונה דתית יוקדת, תשנה את אורחות חייה כה מהר בגלל לחץ כזה או אחר?

שלישית, אם החרדים יתחילו לעבוד בהמוניהם, אולי נפתור את הבעיה הכלכלית, אלא שמהלך כזה יגבה מהחברה הישראלית מחיר תרבותי כבד שלא בטוח שאנחנו מוכנים לשלם. הרי גם אם החרדים יצאו לעבוד, הם לא יהפכו לחילונים. הם אולי יסייעו לכלכלה, אבל ידרשו לשנות

את המרחב הציבורי והצביון הישראלי כולו. זה מה שקורה בכל מקום שמנסים לשלב חרדים: בהכשרות המקצועיות, בצבא ולאחרונה גם באקדמיה ובמקומות העבודה. הם לא מתחלנים, אלא להפך, הם דורשים שהכול סביבם יתחרד. את המחיר הכבד ביותר משלמות נשים חילוניות, אבל דרישות הדת של החרדים פוגעות בחילונים כולם.

השארית האוטונומיה החרדית במצבה הנוכחי תמיט אסון כלכלי על החברה כולה, אבל מיטוט האוטונומיה רק יחריף את האיום התרבותי הדתי על החברה החילונית. גם היום סובלת החברה החילונית משתי רעות חולות. הראשונה היא כפייה דתית שמקורה בכניעה לדתיים ולחרדים שיצרה החקיקה הדתית שמקדמים הפוליטיקאים החרדים (וגם הדתיים) באופן קבוע, לעיתים בהסכמה שבשתיקה ועצימת עיניים מצד שותפים חילונים. השנייה היא הדתה, שנובעת משילוב של החלטה מושכלת של הדתיים-הלאומיים לשנות את צביון החברה החילונית ודרישה של ציבור מסורתי (ובצבא גם של חיילים דתיים) להטות את מרחבי הקיום המשותף לכיוון דתי ומסורתי יותר. כבר הוכח ששילוב מוגבר של חרדים בחברה הישראלית רק יגביר את המגמות הללו, שכן החיכוך המתגבר יביא לחיזוק הכפייה הדתית וההדתה.

במקום לנסות למוטט את האוטונומיה החרדית, אנחנו מציעים לפעול באופן הפוך: לנצל את המודעות המוגברת לקיומה של האוטונומיה הזאת כדי להביא לכינונה של מסגרת שלטונית פדרטיבית, שתעניק אוטונומיה גם לקבוצות האחרות ותבטיח יחס שוויוני בין האוטונומיות השונות. אנחנו מאמינים שהפערים התרבותיים בין הקבוצות השונות גדולים מכדי שיהיה אפשר לכפות אורח חיים דומה על כל אזרחי המדינה. אנחנו סבורים גם שניסיון להתעקש על חיים משותפים ללא הכרה של כל המגזרים בזכות של המגזרים האחרים לחיות את חייהם כרצונם יביא לסכסוכים קשים ביניהם ויפגע בעיקר במגזר החילוני, משום שבהיעדר תודעה וזהות חילונית מובחנת הוא נמצא בעמדת נחיתות ללא כוח פוליטי.

חזון האוטונומיה

הקונפליקט בין הכוחות השמרניים-דתיים-ימנים אדוקים המצדדים ברעיונות לאומנים לכוחות הליברליים-עירוניים מחליש את המסגרת הלאומית במקומות רבים בעולם. [החלשת המסגרת הלאומית](#) אולי אינה בשורה מעודדת, אבל לעיתים שימור רופף של המסגרת הזאת עדיף מאחיזה הדוקה מדי שלה. הפערים בין אזרחים של מדינות לא מעטות הולכים וגדלים, עד שניתן לתהות האם יש טעם לשמר מסגרת אחת ריכוזית. כדי להרגיש שייכות תרבותית למקום מסוים, אין תמיד הכרח להרחיק לכת אל המסגרת הרחבה של המדינה האוניטרית. אפשר להתייחס אל העיר כאל ישות פוליטית, חברתית ותרבותית עצמאית ביחס למערכת המדינתית. בדיוק כפי שהיתה אתונה בעת העתיקה, או פריז בזמן המהפכה הצרפתית, ובמובנים רבים ברלין וניו יורק של היום.

לא במקרה יש מגמה של צמיחת ערי-מדינה, הנהגות מעצמאות יחסית וממעמד סמלי מיוחד. המגמה הזאת מורגשת בעיקר במדינות מזרח אירופה, שבהן העמיק מאוד הפער בין הלאומנות והדתיות של המדינה לבין הליברליות והחילוניות של ערים מסוימות, וכך קורה שרעיון מדינת הלאום הריכוזית מאוים בהן היום פחות מהגלובליזציה ויותר מהלוקליזציה ומהקרע הפנימי: ערים ליברליות במדינות שונות חשות קרובות יותר זו לזו, ומנגד מתחזק הניכור בין לבין הפריפריות השמרניות של אותן מדינות. כך למעשה נוצרה "ברית הערים החופשיות" בין ורשה, בודפשט, פראג וברטיסלאבה, שמאסו בשלטון המרכזי השמרני והפופוליסטי במדינותיהן.

גם הקונפליקט הפנים-ישראלי נוצר על רקע השוני התהומי בין קבוצות חילוניות וליברליות לבין קבוצות דתיות ושמרניות, ולכן אנו מציעים לבנות מחדש בישראל מדינה פדרלית בעלת סמכויות מצומצמות, בעיקר בתחומי החוץ והביטחון ובתיאום תשתיות חוצות קהילות (למשל כבישים מרכזיים), שתאפשר לכל קהילה לנהל את ענייניה במסגרת אוטונומית מלאה. באופן הזה, כל אוטונומיה תהיה אחראית על החינוך, התרבות והדת (או היעדר הדת) בתחומה. כל אוטונומיה גם תפתח ככל האפשר מערכות משפט ואכיפה עצמאיות, ואילו המדינה הפדרלית תטפל אך ורק בקונפליקטים חוצי אוטונומיות. יש לבחון האם ניתן גם לאפשר לכל אוטונומיה לדאוג לתשתיות הספציפיות שלה בעוד המדינה רק תעודד את האוטונומיות השונות לקחת חלק בפרויקטים תשתיתיים שבהם יש ערך מוסף לעבודה משותפת מהסוג הזה. לשם כך יש לשנות את שיטת המיסוי באופן שבו החלק הגדול יותר של המיסים ישולם למחוז (קרי, למינהלת האוטונומיה), והיתרה תשולם למדינה הפדרלית. במקום לכפות מסגרת לאומית נוקשה, המעניקה משקל-יתר לממשל המרכזי, אנו מציעים סוג אחר של לאומיות המכונה כאן "לאומיות רכה".

הפסיכולוג והפילוסוף קרלו שטרנגר הציע עוד בשנת 2014 את הרעיון לחלק את ישראל לארבעה מחוזות מרכזיים. על-פי הצעה המשותפת לו ולג'ד ידיד, מחוז אחד יהיה דתי-אורתודוקסי. הוא ישתרע מירושלים דרך בית שמש ועד בני ברק, יכלול את רוב היהודים הדתיים במדינה ויספק להם אוטונומיה תרבותית מרבית. מחוז שני יהיה חילוני-ליברלי, והוא יורכב ממטרופולין תל אביב בניכוי בני ברק ופתח תקוה. הוא יהיה אוטונומיה תרבותית בעלת מערכת ערכים שונה - פתוחה וחופשית. שני מחוזות אחרים, עם רוב ערבי בגליל ובצפון הנגב, יעניקו לאזרחים הערבים בישראל אוטונומיה ויסירו מעל סדר היום את תוכניות הייחוד הנפיצות.⁸ מובן שגם בתוך מחוזות-העל הערביים יהיו חלוקות משנה לאזורים מטרופוליניים

⁸ לפי שטרנגר, יצירת יחידה בעלת רוב ערבי במרכז הגליל תאפשר "שרטוט של מחוזות בעלי רוב יהודי באזורים השכנים, ותיצור קשת מנהריה, דרך הגליל העליון, שתדך לטבריה ותמשיך דרום-מערבה דרך עמק יזרעאל". באופן דומה, ניתן ליצור בדרום שלושה מחוזות קטנים יותר עם רוב יהודי סביב המחוז המרכזי הבדואי. מבחינה דמוגרפית, חלוקה כזו תבסס את הרוב היהודי בכל המחוזות הגובלים במצרים, ירדן, הגדה המערבית ורצועת עזה - ותיצור קשת בדומה לזו שבגליל. לקריאה נוספת ומקיפה יותר ראו: קרלו שטרנגר וג'ד ידיד: "חזון הקנטונים: למה רק שתי מדינות? גם ישראל יכולה להתחלק לאוטונומיות", **מוסף הארץ**, 8 באוקטובר 2014.

מודרניים, שיורכבו מחילונים וממסורתיים, ולאזורים שמרניים, דתיים יותר, שיאופיינו באוכלוסייה בדואית שבטית דומיננטית, למשל בשטחי הנגב.

דומה כי המבנה הקיים של מדינת ישראל אינו מאפשר חלוקה למחוזות גיאוגרפיים שיאפשרו לכל קהילה לקבל מחוז גיאוגרפי תחום משלה. כך למשל בני ברק החרדית נמצאת בלב גוש דן החילוני, ואילו ירושלים מכילה חרדים, ערבים, דתיים, מסורתיים וחילונים גם יחד. אבל אסור שעובדה זו תרפה את ידי מצדדי רעיון הפדרציה. יש ערים רבות שיש בהן רוב מכריע לאחת הקהילות. פתרון של שיתוף פעולה ושל גבולות פתוחים יאפשר גמישות מסוימת. למשל, ייתכן שבני ברק תהיה שייכת לאוטונומיה חרדית, אבל תוכל לרכוש שירותים תשתיתיים מהאוטונומיה החילונית שתוקם סביבה, שכן הדבר יהיה הגיוני יותר מהבחינה הכלכלית ולא יפגע באוטונומיה של בני ברק.

תוכנית האוטונומיה החילונית: קווים לדמותה

אנו מניחים שעצם העלאת רעיון החלוקה לאוטונומיות במסגרת פדרטיבית לא תגרום לממשלת ישראל לאמץ את הרעיון. לכן יש לפעול תחילה ליצירת אוטונומיה חילונית באזור תל אביב, מתוך הנחה שהאוטונומיה הזאת תהיה דוגמה למגזרים ולמחוזות אחרים ותביא בהדרגה להפיכת ישראל לפדרציה. אנו מציעים אפוא תוכנית בעלת ארבעה שלבים מרכזיים.

א. תל אביב תחילה

ב. הרחבת האוטונומיה לחלקים במטרופולין גוש דן

ג. הצטרפות לאוטונומיה של יישובים רבים בכל חלקי הארץ

ד. גיבוש מתאר לאוטונומיה חילונית מלאה

תל אביב היא העיר העשירה והחזקה בישראל. היא גם העיר החילונית הגדולה במדינה. בדומה למטרופולינים אחרים בעולם, גם היא נושאת את דגל זכויות האדם והחילוניות ובכך למעשה מקדימה את המדינה - לפעמים גורמת למדינה להתקדם בצעדיה, ולפעמים נכנסת למאבק ברשויות המדינה בשל כך. לכן תל אביב היא המקום הנכון להתנעת מהלך כינון האוטונומיה. למעשה, מבחינות מסוימות תל אביב כבר נקטה צעדים אוטונומיים כמו מתן לגיטימציה ללהט"בים, מניעת כניסת עמותות דתיות למערכת החינוך, איסור על קיום אירועים בהפרדה מגזרית,⁹ רישום זוגות בברית נישואים אזרחיים, ובעיקר הקמת רשת תחבורה ציבורית בשבת.

על תל אביב להרחיב את הצעדים הללו. למשל, מינהל החינוך העירוני צריך להתערב יותר בתכנים הנלמדים בבתי הספר בעיר ולוודא שההוראה נעשית בהתאם לתפיסת העולם החילונית והליברלית. כמו כן העירייה צריכה להפעיל כל כלי המצוי ברשותה, ואף לא לחשוש להתעמת עם השלטון המרכזי לשם כך, על מנת להבטיח רישום נישואים אזרחיים לכל מי שיחפוץ בזאת - גבר ואישה, גבר וגבר, אישה ואישה, מכל עדה ודת, גם אם ייתכן שהנישואים האלה יהיו תקפים רק בתל אביב - תחבורה ציבורית ומסחר בשבת, איסור על הפרדה מגדרית בשטחה, התנערות ממגבלות הכשרות בכל מקום שרק ניתן לעשות זאת, הקצאת משאבים למוסדות תרבות, קבורה חילונית ועוד.

תל אביב צריכה לא רק לעשות, אלא גם להכריז בגלוי שהיא פועלת ככל יכולתה לבדל את עצמה מהממשל המרכזי בתחומים החשובים לה. ככל הניתן פוליטית, על תל אביב לתבוע יותר ויותר שינויים באופן תשלום המיסים של תושביה (כך שחלק גדול יותר מהם יגיע לידי העירייה ולא לידי הממשלה) ועצמאות למערכת המשפט היושבת בתחומה. כמו כן רצוי לדרוש את הקטנת מעורבות המשטרה ואת החלפתה ביחידות פיקוח עירוני - למשל בפיקוח על הפגנות הנערכות בתל אביב.

⁹ חשוב לציין שלא תמיד עיריית תל אביב מקפידה למנוע בשטחה אירועים ציבוריים בהפרדה מגדרית. לכתבה הממחישה זאת ראו: רן שמעוני ואור קשתי, "חרף הצהרותיה, עיריית תל אביב תקיים אירועים בהפרדה מגדרית מגיל שלוש", הארץ, 24 ביולי 2022.

הדוגמה של תל אביב תכה גלים שיובילו להכרזות דומות ולפעולות דומות בידי עיריות ומועצות מקומיות אחרות המזהות עם קהל חילוני וליברלי. חשוב לציין שעיריית תל אביב אינה השחקן היחיד בתהליך השחרור הזה. כפי שראינו קודם, עיריות ומועצות מקומיות שונות יזמו פעולות עצמאיות שסחפו אחריהן עיריות ומועצות מקומיות אחרות. גם מיזם התחבורה הציבורית בשבת התחיל ביוזמת ערים שכנות לתל אביב, ובשנים האחרונות ראינו עוד יוזמות שהתחילו בעיר אחת והתפשטו לאחרות.

עם זאת, בגלל הדומיננטיות והמעמד המיוחד שלה, אין ספק שתל אביב תהיה הקטר שעוד ועוד קרונות יצטרפו אליו. אנו רואים חשיבות רבה בהצטרפות לתהליך של עוד עיריות השוכנות במרכז הארץ כמו רמת השרון, הרצליה, גבעתיים, רמת גן, הוד השרון, קריית אונו וכפר סבא. הסיבה לכך היא שההליכה של העיריות האלה בתוואי של תל אביב תאפשר יצירת רצף טריטוריאלי של ערים המעוניינות בחיזוק האוטונומיה החילונית והליברלית, ודבר זה יאפשר ביצוע פרויקטים בין-עירוניים (מיזם התחבורה הציבורית בשבת הוא דוגמה לכך) ויחזק את הלגיטימציה של הפעולות העצמאיות.

אל הקריאה והחתיירה לעצמאות צריכים להצטרף גם יישובים חילוניים-ליברליים מחוץ לגוש דן; ובשלב השלישי יתחילו היישובים האוטונומיים ליצור עוד רצפים טריטוריאליים, שחלקם יוכלו להתחבר בהמשך אלה לאלה. היישובים האוטונומיים יכרתו בריתות ויזמו שיתופי פעולה. כך למשל יעודדו מטרופולינים כמו תל אביב את תושבי היישובים האוטונומיים המרוחקים מהם לבחור במערכת המשפט המצויה במטרופולין החילוני, ולא להזדקק למערכות משפט קרובות יותר, אך מצויות בערים שאינן ליברליות-חילוניות. כך גם עוד ועוד יישובים יכירו בתעודות הנישואים האזרחיים שינפיקו יישובים אוטונומיים אחרים, ויהפכו את התעודה הזאת לבעלת ערך רב יותר, ובתי קברות חילוניים (או מתקנים לשרפת גופות) יוכלו לשרת מספר יישובים בעלי אופי חילוני. ולבסוף יהיה אפשר להגיע להסדרים שיקדמו, בין השאר, צריכת תרבות ביישובים אוטונומיים אחרים.

החשוב מכל הוא תחום החינוך. מערכת החינוך הממלכתית אינה מוגדרת חילונית או ליברלית, והשליטה של משרד החינוך בתכני המערכת גורמת לכך שבכל שנה תכני הלימוד

נעשים פחות ליברליים ויותר דתיים. על היישובים האוטונומיים לפעול להפסקת המגמה הזאת - על ידי לקיחת השליטה על תכני הלימוד ומניעת כניסת עמותות דתיות לבתי הספר המצויים בהם. תחום החינוך אידיאלי גם לשיתוף פעולה בין היישובים האוטונומיים, מאחר שככל שיהיו יותר יישובים שבתי הספר שלהם ידרשו עצמאות בתכני הלימוד, כך הם יוכלו לחלוק ביניהם יותר תוכניות וחומרי לימוד.

בשלב שאיגוד היישובים האוטונומיים החילוניים-ליברליים יקבל מסה קריטית, יהיה נכון לפעול למען הכרה במחוז או במחוזות האוטונומיים החילוניים-ליברליים.¹⁰ התקווה היא שגם מגזרים אחרים יהיו בשלים לדרוש אוטונומיה, והצדדים יישבו להגדיר יחד את חוקי המשחק והגבולות. ייתכן שבשלב הזה יהיה מקום לשינוי הגבולות של מקצת הערים. למשל, חלוקת בית שמש לשתי מועצות שיהיו שייכות לשתי אוטונומיות שונות, או הפרדת דרום תל אביב וחיבורה לבת ים לצורך יצירת אוטונומיה מסורתית. ייתכן גם שבערים מעורבות כמו ירושלים לא יהיה אפשר לפצל גיאוגרפית את היישוב, אך יהיה אפשר ליצור מצב שבו קהילות שונות יהיו כפופות מינהלית לאוטונומיה של המגזר שהן שייכות אליו.

במקביל אנחנו מקווים שהתודעה והזהות החילונית יתחזקו ויגיעו לרמה שתאפשר הקמת מפלגה חילונית שתקדם בכנסת זכויות לאוטונומיות החילוניות. ככל שמפלגה כזאת תהיה חזקה יותר מבחינה פוליטית, כך היא תוכל לפעול בהצלחה רבה יותר לכינון פדרציה המבוססת על אוטונומיה מלאה לכל מחוז.

אם יתגשם החזון וישראל תהפוך לפדרציה של מחוזות או של מטרופולינים אוטונומיים, יהיה נכון לשנות את שיטת הבחירות הנהוגות בה לאזוריות-רוביות, כך שכל מחוז יקבל ייצוג לפי גודל האוכלוסייה שלו. על פי שיטה זו, המדינה הפדרטיבית תחולק למספר מחוזות או ערים מטרופוליניות בהתאם למאפיינים דמוגרפיים הנעים על רצף זהויות, למשל חילונים, דתיים, חרדים ואולי גם מסורתיים בחברה היהודית, וערבים בחברה הלא יהודית. בכל מחוז או עיר ייבחר מועמד אחד, שיזכה במספר הקולות הגדול ביותר. במילים אחרות, הזוכה ברוב היחסי יהיה המנצח שלוקח הכול.

¹⁰ בשלב הזה אי אפשר לנבא אם יהיה מחוז אחד או יותר (למשל, מחוז תל אביב ומחוז חיפה).

התוכנית המוצעת כאן מעוררת כמובן שאלות רבות. אחת הראשונות שבהן היא מה יקרה לבני אדם שיתגוררו במרחבים טריטוריאליים בעלי אופי שונה מזה שלהם? אנו מניחים כי יהיו חילונים שלא יסכימו להישאר לגור בעיר דתית או חרדית הכופה את אורחות חייה על הכלל, ותחת זאת יעדיפו לעבור לגור בעיר חילונית. ייתכן שגם דתיים וחרדים יעדיפו לעבור לערים דתיות או חרדיות, שם יוכלו ליהנות מאורח חיים דתי או חרדי וממוסדות דת ותרבות וחינוך תורניים. עם זאת, יהיה עלינו להבטיח שמעברים כאלה יתבצעו אך ורק מתוך בחירה ולא מכפייה, ושבני אדם יוכלו לחיות במרחבים טריטוריאליים בעלי אופי שונה מזה שלהם וליהנות משירותים במרחבים אחרים. כך למשל, חילוני המתגורר מחוץ למחוז חילוני-ליברלי יוכל לרשום את ילדיו במוסדות לימוד חילוניים מחוץ לאזור מגוריו, לצרוך שירותים נוספים (תרבותיים ואחרים) מהמחוזות החילוניים, ואולי אף להכפיף את עצמו באופן חלקי למערכת המשפט והמיסוי החילונית. באופן דומה תהא בידי האדם הדתי האפשרות לקיים את אורח חייו האמוני והפולחני רק במרחב הפרטי בתוך האוטונומיה החילונית ולרשום את ילדיו במוסדות תורניים מחוצה לה.

שאלה אחרת – וקרובה לראשונה – היא האם אנשים דתיים יוכלו לחיות באוטונומיה החילונית? התשובה לכך עולה מהתשובה הקודמת: בוודאי. לא ראוי שהאוטונומיה תתערב באמונתם ובמעשיהם הפרטיים של תושביו, ולכן פרקטיקת דת פרטית תהיה מותרת תמיד. אלא שהדתיים יצטרכו לממן בעצמם את כל הפעילות הדתית שלהם, ולא יוכלו לדרוש "התחשבות" בדתיותם, למשל על ידי הקפדה על דיני הכשרות או השבת. האם יוכלו ילדיהם של אותם דתיים ללמוד במערכת החינוך של האוטונומיה? המלצתנו היא שמערכת החינוך תהיה אחידה וחילונית, ומי שיחפוץ בכך יוכל לממן לילדיו חינוך דתי מעבר לשעות הלימודים או לשלוח את ילדיו ללמוד מחוץ לגבולות המחוז האוטונומי החילוני. אסור יהיה לחזור על הטעות שעשתה מדינת ישראל עם הקמתן של מסגרות לימוד דתיות נפרדות מהחינוך הממלכתי. אנו מאמינים שמלבד אולי תקופת הסתגלות תחומה בזמן, אסור לאוטונומיה הליברלית-חילונית להסכים לקיומן של מערכות חינוך דתיות.

כיצד יתמודד המחוז האוטונומי החילוני עם תושבים שאינם חילונים (למשל מסורתיים) וליברלים? מאחר שאין היום הפרדה גיאוגרפית חדה בין הציבור החילוני והמסורתי, ניתן להעריך שבאוטונומיה החילונית-ליברלית יחיו גם תושבים מסורתיים ושמרנים (כלומר אנטי-ליברלים). ליברליות משמעה גם פלורליזם, אבל פלורליזם חסר גבולות הוא אויבו הגדול ביותר של הליברליזם, משום שהוא מאפשר התעצמות כוחות אנטי-ליברליים שבסופו של דבר קמים על הליברליות לחסלה. פיצול המדינה לכמה אוטונומיות יהיה הביטוי הנכון לפלורליזם תקין, משום שהפיצול יאפשר לקהילות שונות לחיות בהתאם לאמונתן ולאורח חייהן, וכדי להבטיח את הפלורליזם הזה יהיה צורך בשני מהלכים משלימים: על החילונים-ליברלים יהיה לגזור על עצמם שלא להתערב בנעשה באוטונומיות אחרות, למשל מסורתיות, גם אם מעשים בהן יסתרו את ערכיהם הליברליים; אבל בה בעת, על גבולות הפלורליזם יהיה לחפוף לגבולות האוטונומיה הליברלית-חילונית, ועל האוטונומיה החילונית יהיה להפגין חוסר סובלנות ביחס לפגיעה בערכים החילוניים-ליברליים בתחומה.

ניתן להעריך כי למסורתיים-ליברלים יהיה קל למצוא את מקומם באוטונומיה החילונית-ליברלית, מאחר שלמסורתיים קל יותר מלדתיים לקיים את המסורת הדתית שהם מעוניינים בה במסגרת פרטית ללא כפייתה על האחר. לגבי חילונים או מסורתיים בעלי עמדות לא ליברליות, מובן כי תהא להם הזכות להביע אותן, אך ראוי שחוקת האוטונומיה תמנע פעולות הנגזרות מדעות אלה, למשל על ידי הבטחת שוויון כולל ומניעת אפליה על רקע גזע, דת, מגדר והעדפה מינית. באופן הזה היא תבטיח שגם בעתיד לא תהפוך האוטונומיה החילונית-ליברלית לאוטונומיה בעלת צביון דתי או אנטי-ליברלי.

תנאי קריטי להצלחת החלוקה למחוזות או מטרופולינים הוא שחלק גדול מהמיסים של תושבי האוטונומיה יישאר בתחומה ויושקע ברווחת תושביה. מובן שאת המטרה הזאת יהיה אפשר להשיג רק מתוך הסכמה רחבה וקיום כוח פוליטי שיפעל להשגתה. וככל שתתחזק האוטונומיה החילונית-ליברלית, כך יהיה לה יותר כוח לקדם מהלך כזה.

מובן כי מימוש חזון הפדרציה יחייב שילוב כוחות של פעילים אזרחיים עם מומחים מכל מיני תחומים: בין השאר הוא יחייב שילוב כוחות עם גיאוגרפים ודמוגרפים ומדעני מדינה שיקדמו פתרונות פרקטיים בתחומיהם, עם כלכלנים שיסייעו בבניית הקצאת המיסים באוטונומיה ובחישוב הכלכלי הנובע משינוי המדיניות המוניטרית והפיסקלית, ועם משפטנים שיחלו בניסוח חוקת האוטונומיה.

המבנה המוצע כאן נראה עתה רחוק ולא מציאותי, אבל גם מדינת ישראל נוסדה על רקע החזון של הרצל, שנראה בעת הצגתו תלוש מהמציאות. ואם האזכור של הרצל אינו מספיק, הנה עוד אחד, והפעם של האנתרופולוגית האמריקאית מרגרט מיד: "לעולם אל תטילו ספק בטענה שקבוצה קטנה של אזרחים חושבים מסוגלת לשנות את העולם; למעשה, זהו הדבר היחיד שאי-פעם שינה אותו".¹¹

¹¹ מצוטטת בתוך גרנט, א' (2018). מיוחדים: איך המהפכנים הגדולים שינו את העולם ואיך גם אתם יכולים. תל אביב: הוצאת כנרת זמורה דביר, עמ' 252.